

باستان‌گرایی در دوره پهلوی
با تکیه بر جشن‌های ۲۵۰۰ ساله

(به روایت اسناد)

فهرست مطالب

۹	 مقدمه
۱۱	 پیشگفتار

فصل اول:

۱۵	 سیر تحول اندیشه‌ی باستان‌گرایی در ایران
۱۷	 باستان‌گرایی در ایران
۱۹	 واکاوی آرای نخستین نظریه‌پردازان اندیشه‌ی باستان‌گرایی در ایران
۲۳	 نهضت مشروطیت و گسترش اندیشه‌ی ناسیونالیسم
۲۴	 روابط متفکران باستان‌گرا و رضاخان
۲۷	 ایرانی‌سازی به شیوه‌ی پهلویسم
۲۸	 ارزیابی اندیشه‌های ناسیونالیسم باستان‌گرا در ایران

فصل دوم:

۳۱	 پهلوی دوم و باستان‌گرایی
۳۳	 نگرش جدید به ناسیونالیسم باستان‌گرا
۳۵	 جشن تاج‌گذاری
۳۶	 واکنش‌ها به برگزاری جشن تاج‌گذاری
۳۷	 هزینه‌های جشن تاج‌گذاری
۳۸	 عکس‌العمل امام خمینی و روحانیون
۳۹	 جشن هنر شیراز
۴۱	 استقبال غربی‌ها
۴۱	 بازتاب‌های جشن هنر شیراز

۴۴	واکنش امام خمینی
۴۵	نتایج حاصل از برگزاری جشن هنر
۴۵	تاریخ شاهنشاهی، مظهری از باستان‌گرایی در دوره‌ی پهلوی

فصل سوم:

۴۷	جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۴۹	زمینه‌های برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی
۵۰	صهیونیسم و جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۵۲	تأخیرهای پیاپی در برگزاری جشن‌ها
۵۳	اهداف و انگیزه‌های برپایی جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۵۶	سازمان‌دهی جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۵۷	فرهنگ‌سازی شاهنشاهی
۶۲	هزینه‌های برگزاری جشن‌ها
۶۷	برگزاری جشن‌ها: تحقق یک رویا
۶۹	آغاز رسمی مراسم
۶۹	نمایش تاریخ ایران به روایت پهلوی!
۷۱	اقدامات امنیتی
۷۳	واکنش‌ها به برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۷۵	عکس‌العمل اقشار مختلف مردم در مورد جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۷۷	عکس‌العمل رسانه‌های خارجی
۸۱	واکنش وابستگان رژیم
۸۳	واکنش امام خمینی (ره) و روحانیون
۸۹	نتایج حاصل از برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ ساله
۹۷	گاه‌شمار
۹۹	اسناد و تصاویر
۲۷۵	کتابنامه
۲۸۳	نمایه

مقدمه

رضاخان که با حمایت دولت انگلیس در ایران به قدرت رسیده بود، پس از تثبیت پایه‌های قدرتش، با رویکرد غرب‌گرایانه به اقداماتی دست زد. ازجمله مصادیق سیاست‌های غرب‌گرایانه‌ی وی ترویج فرهنگ و ارزش‌های غربی و مبارزه‌ی خشن با سنت‌ها و فرهنگ اصیل اسلامی بود. در این عرصه با احیای ایران باستان، دوران اسلامی مورد بی‌مهری قرار گرفت و با اقداماتی همچون کشف حجاب و کشتار مسجد گوهرشاد به اوج خود رسید.

باستان‌گرایی بعد از جنگ‌های روسیه علیه ایران توسط برخی روشنفکران غرب‌گرا چون آخوندزاده و دیگران برای مقابله با دین اسلام مطرح گردید، چرا که آنان عامل عقب‌ماندگی ایران را دین اسلام می‌دانستند. این تفکر در دوره رضاشاه شدت گرفت و بستری شد تا در دوره‌ی محمدرضا پهلوی، مبدأ تاریخ هجری شمسی به شاهنشاهی تغییر کند و باستان‌گرایی به اوج خود برسد.

برگزاری جشن‌های پرهزینه‌ی دو هزار و پانصد ساله شاهنشاهی ازجمله اقدامات مهم رژیم پهلوی برای نشان‌دادن تمایلات باستان‌گرایی و غیراسلامی بود که با برنامه‌ریزی گسترده و مشارکت صاحب‌نظران غربی به اجرا درآمد. این جشن‌های تجملاتی در حالی برگزار می‌شد که در اکثر مناطق ایران فقر بیداد می‌کرد و در قسمت‌هایی از جمله سیستان و بلوچستان که دچار خشکسالی شده بودند، علاوه بر اینکه مردم در سختی و مضیقه قرار داشتند به مهاجرت به استان‌های دور و نزدیک اقدام می‌کردند.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی بنا بر وظیفه‌ی خود بررسی علمی و متکی بر اسناد روند باستان‌گرایی در رژیم پهلوی را که منجر به برگزاری جشن‌های پرطمطراق دو هزار و پانصد

ساله شاهنشاهی شد، در دستور کار خود قرار داد که اینک فراروی محققان و پژوهشگران تاریخ انقلاب اسلامی قرار دارد.

این مرکز بر خود لازم می‌داند از مؤلف محترم خانم عامری و از معاون محترم اطلاع‌رسانی جناب آقای دکتر جواد منصوری، آقای رحیم نیکبخت مدیر گروه تدوین و حسین شهمرادی کارشناس گروه تدوین و همکاران پرتلاش در مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات که در آماده‌سازی این اثر نقش داشته‌اند تشکر نماید.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

پیشگفتار

از نیمه‌ی دوم قرن هجدهم میلادی تحولات فکری و سیاسی زیادی در اروپا به وقوع پیوست که مسیر تاریخ تمامی کشورهای جهان را تحت‌الشعاع قرار داد و سمت و سوی جدید به روند حرکت این جوامع بخشید. ایران نیز به عنوان دروازه ورود به شرق از این تحولات تأثیر زیادی پذیرفت.

با آشنایی متفکران ایرانی با تفکرات اروپایی فصلی نوین در تاریخ این کشور آغاز شد. با توجه به شکست‌های پی‌درپی ایران از همسایگان خود و سرخوردگی ناشی از آن، یکی از مهم‌ترین وجوه تفکر غربی که شدیداً در بین ایرانیان تأثیرگذار شد، تفکر ناسیونالیسم بود که پس از ورود و آمیخته‌شدن با طرز فکر ایرانی شکل خاصی به خود گرفت. این تفکر در گذر زمان اثر خود را به صورت افراطی در زمان رضاشاه و پس از آن به شکل خاص و تمسخرآمیزی در زمان محمدرضا پهلوی نشان داد. تفکری که در مسیر تحول خود از باستان‌گرایی افراطی سرانجام به جشن‌های دوهزار و پانصد ساله منتهی شد و همین امور در نهایت طومار حکومت جابرانه‌ی پهلوی را درهم پیچید.

در مورد باستان‌گرایی در ایران و نموده‌های آن تاکنون کتب متعددی تألیف و یا تدوین شده است که در تألیف کتاب حاضر تا حد امکان از اکثر آنها استفاده شده است. اما پیرامون جشن‌های ۲۵۰۰ ساله‌ی شاهنشاهی و اهمیت و تأثیر آن در وقوع انقلاب اسلامی، در کمتر اثری به صورت مستقل سخن رفته است.

در اغلب آثاری که در حوزه‌ی تاریخ حکومت پهلوی و یا وقوع انقلاب اسلامی به رشته‌ی تحریر درآمده، تنها اشاره‌ای به این جشن‌ها و نقش آن در تسریع سقوط پهلوی شده

ولی به کیفیت و نحوه‌ی برگزاری آن، که منجر به این نتیجه شد، نپرداخته‌اند. در این میان تنها کتابی که به صورت مفصل و با استفاده از اسناد به موضوع فوق پرداخته، مجموعه‌ی چهار جلدی «بزم اهریمن، جشن‌های ۲۵۰۰ ساله به روایت اسناد ساواک و دربار» است که به همت مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات طی سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۷۸ منتشر گردید. در آن کتاب پس از یک مقدمه، که شرحی است بر این رویداد، در هر صفحه یک سند آورده شده و ضمن بازنویسی متن آن، در حاشیه به مسائل و اسامی مطرح‌شده در آن سند پرداخته می‌شود. البته در همین حاشیه‌ها نیز بیشتر از اسناد استفاده شده و کمتر از تحلیل‌های محققان و مؤلفان داخلی و خارجی بهره‌گیری شده است.

پژوهش حاضر از دو بخش اصلی تشکیل شده است: بخش اول که به عنوان مدخل پژوهشی آمده است شامل سه فصل مجزا می‌باشد. فصل اول به بررسی تاریخچه و سیر تحول اندیشه‌ی باستان‌گرایی در ایران و معرفی متفکران مشهور و تأثیرگذار این اندیشه و نقش آنان در تغییر مؤلفه‌های قدرت و روی کارآمدن رضاشاه می‌پردازد.

فصل دوم به جشن‌های تاج‌گذاری و جشن هنر شیراز به عنوان مقدمه‌ای بر جشن‌های ۲۵۰۰ ساله و ابعاد، تأثیرگذاری و واکنش‌ها نسبت به برگزاری این جشن‌ها می‌پردازد. فصل سوم کتاب به جشن‌های ۲۵۰۰ ساله، ابعاد و زمینه‌های برگزاری آن و نتایج حاصل از این مراسم پرهزینه و نقش بیگانگان در آن اختصاص یافته است. همچنین در این فصل، عکس‌العمل طیف‌های مختلف از رسانه‌های خارجی تا منتقدان داخلی و در رأس آنها روحانیت و به‌ویژه حضرت امام خمینی، مورد بررسی قرار گرفته است.

بخش دوم کتاب به اسناد و منابع مورد استفاده در متن اختصاص دارد. کلیه‌ی اسناد موجود در آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی که منطبق با موضوع مورد تحقیق بود در زمینه‌های موضوع، پایگاه و عناوین پرونده‌ها به دقت مورد بررسی قرار گرفته و اسنادی که برای انتشار مفیدتر به نظر می‌رسید انتخاب گردید. سپس اسناد تکراری از مجموعه خارج و اسناد نهایی برای انتشار در کتاب و استناد در متن آماده شد.

آنچه در این اثر حائز اهمیت است بررسی ریشه‌های فکری و سیاسی است که منجر به برگزاری سلسله جشن‌هایی می‌شود؛ این جشن‌ها در نظر پهلوی دوم نمایش اقتدار و سلطه‌ی

فرهنگی رژیم است اما در نهایت منتج به سقوط و درهم پیچیده شدن طومار نظام شاهنشاهی در این کشور شد.

کلیه‌ی اسناد مورد استفاده در این کتاب از آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی انتخاب شده است. ابتدا تمام اسناد مربوط به جشن‌های هنر شیراز، تاج‌گذاری و به‌ویژه جشن‌های ۲۵۰۰ ساله‌ی شاهنشاهی مورد مطالعه قرار گرفت و از بین آنها مدارک تکراری کنار گذاشته شد. اسناد مفید به ترتیب تاریخی مرتب گردید و اسناد ناخوانا بازنویسی شد. در این امر از هرگونه ویرایش خودداری و فقط مطالب ناخوانا در داخل [] قرار داده شد. تعدادی از مطالب اوراق فوق به صورت نقل قول مستقیم در مدخل پژوهشی ارجاع داده شده و بعضی از آنها نیز جهت وضوح مطالب مورد اشاره در متن، خواننده‌ی کتاب به مطالعه‌ی سند در انتهای کتاب راهنمایی شده است.

۲۱ عنوان پرونده‌ی سازمان‌دهی‌شده (شماره بازیابی) و ۳ عنوان پرونده‌ی سازمان‌دهی‌نشده (کد) در این مجموعه مورد استناد قرار گرفته است. مجموع کل اوراق مورد نظر ۸۷ سند در ۱۵۷ برگ می‌باشد. علاوه بر اسناد که مبنای کار بوده است، در حد بضاعت علمی کتب مرتبط با موضوع مطالعه و فیش‌برداری شد. جهت شفافیت در مورد بیوگرافی مختصر شخصیت‌ها و شرح برخی از جریان‌های فکری از فرهنگ‌ها و دوائرالمعارف‌ها استفاده شد و به صورت پانویس، توضیحات لازم ارائه گردید، اما چون در این تحقیق در واقع یک جریان فکری و ماحصل آن جشن مورد مذاقه قرار گرفته لذا در گاهشمار فقط به تاریخ سه جشن بزرگ در دوره‌ی محمدرضا پهلوی بسنده شده است.

برخود لازم می‌دانم از راهنمایی‌های مدیران‌هی معاون محترم اطلاع‌رسانی، جناب آقای دکتر جواد منصوری و الطاف جناب آقای رحیم نیکبخت مدیر محترم گروه تدوین اسناد در سامان‌دهی طرح مورد تحقیق سپاس‌گزاری نمایم. همچنین از کلیه‌ی همکاران مجموعه‌ی معاونت اطلاع‌رسانی به‌ویژه جناب آقای شهرادی، همکاران محترم واحد آرشیو اسناد، همکاران پرتلاش کتابخانه که با صبوری مرا تحمل کرده و اسناد و کتب را در اختیارم گذاشتند و همراهی سرکار خانم فریده حشمتی تشکر می‌کنم و در پایان از همفکری‌های جناب آقای محمد ولی نهایت تشکر را دارم.

امید است مطالب حاضر گامی هرچند کوچک در راه روشنگری نسل جوان در جهت آشنایی با مفاسد خاندان پهلوی (که نمونه کامل اسراف و تبذیر بودند) باشد و امیدوارم رضای پروردگار در این باشد که هدفم جز او نبوده است.

صغری (شهلا) عامری